

راهکارهای افزایش اثربخشی حکمیت در کاهش اختلافات خانوادگی و طلاق

با بهره‌گیری از رویکرد اسلامی - ایرانی و روانشناسی

امجد سواری^۱

چکیده

داوری (حکمیت) تدبیری قرآنی برای حل اختلافات خانوادگی و جلوگیری از طلاق است. قانون‌گذار نیز نهاد داوری را در قانون پیش‌بینی نموده است. آمار بالای طلاق موجب طرح مباحثی راجع به اثربخشی حکمیت در محاکم خانواده گردیده است. در این مقاله که با روش تحلیل محتوا، اسنادی و مراجعه به پژوهش‌های انجام شده صورت گرفته است، ضمن بررسی حکمیت و اثربخشی آن از دیدگاه قرآنی، فقهی و قانونی، به دیدگاه مشاوره و روانشناسی پرداخته شده است. در پایان هم راهکارهایی جهت حل مشکلات و افزایش اثربخشی اجرای حکمیت از جمله بررسی و اجرای حکمیت توسط کارگروه مشترک از متخصصان حقوقی - فقهی - مشاوره و روانشناسی، اقدام به داوری قبل از عمیق شدن اختلاف زوجین و مراجعه آنان به دادگاه، توجه به آثار مثبت حکمیت حتی در صورت انجام طلاق، آموزش خانواده‌ها و فعال کردن نقش آنها، آموزش مهارت‌های خرد مشاوره‌ای، ایجاد و تقویت مراکز مردم نهاد، اصلاح قانون و نحوه اجرای آن، تحت پوشش بیمه قرار گرفتن خدمات مشاوره‌ای و تشکیل وزارت ازدواج و خانواده، پیشنهاد گردید.

کلیدواژه‌ها: خانواده، طلاق، حکمیت، قرآن، قانون، مشاوره و روانشناسی

^۱ . کارشناس ارشد مشاوره: amjad.savari@yahoo.com

۱. مقدمه و بیان مساله

۱.۱ خانواده

خانواده به عنوان هسته اولیه و مهمترین کانون زندگی انسان، دارای اهمیت ویژه ای در ساختن شخصیت اوست. به طور قطع می توان گفت که بقا و زوال هر جامعه ای به نهاد مهم خانواده مربوط می شود. پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «هیچ بنایی در اسلام نزد خداوند متعال محبوب تر از کانون گرم خانواده نیست. (۱) طبق بینش قرآنی، خانواده نشانه ای از رحمت، عطف و حکمت خداوند است و شایسته است صفات رحمت، جمال، عدالت و سایر صفات الهی در یک خانواده سالم خودنمایی کند. (۲)

۱.۲ صلح و طلاق

در مورد طلاق هم با وجود این که در قرآن کریم، عملی حرام تلقی نشده و چنانچه امید اصلاح و حفظ کانون زناشویی امکان پذیر نباشد، استفاده از این روش به عنوان آخرین روش در رفع اختلافات خانوادگی به رسمیت شناخته شده است (که آن هم باید در فضایی آرام و با حفظ شان دو طرف انجام گیرد) اما تمام آیات قرآن در جهت محدود کردن افراد برای انجام طلاق و ترغیب ایشان به رجوع و بازگشت می باشد و اصل بر رفع اختلافات زناشویی گذاشته است. (۳) در روایات امامان معصوم علیهم السلام بر اصلاح ذات البین در جامعه اسلامی تأکید شده و از این اقدام به عنوان برترین عبادت یاد شده است. همچنین طبق این روایات، تلاش برای برقراری صلح بین دو نفر ثوابی برابر لیله القدر دارد. به تعبیر شهید مطهری، صلح خانوادگی غیر از صلح سیاسی است. در صلح خانوادگی عدم تجاوز به حقوق یکدیگر کافی نیست، اتحاد و یگانگی و آمیخته شدن روحها باید تحقق پذیرد. (۴)

۱.۳ علل و آمار طلاق

کشور	نرخ طلاق
فرانسه	53/2
روسیه	52/6
نروژ	49/8
آلمان	48/8
کانادا	46/3
استرالیا	41/2
ژاپن	35/8
چین	21/2
ترکیه	20/3
اردن	20/3
ایران	16/3

اگر چه ایران با نرخ طلاق ۱۶,۳ در مقایسه با دیگر کشورها در وضعیت بهتری قرار دارد، اما بررسی آمار طلاق در کشور نشان می‌دهد طی ده گذشته روند صعودی به خود گرفته است. به طوری که به اعتقاد کارشناسان آمار طلاق در ایران به زلزله‌ای خاموش تبدیل شده است که هر روز در حال تکان دادن جامعه می‌باشد. بر اساس آمار اعلام شده از سوی سازمان ثبت احوال همچنان تهران رکورددار طلاق در کشور است به طوری که روزانه ۹۰ زوج در تهران از یکدیگر جدا می‌شوند. نتایج بررسی که سال ۹۰ بر روی هزار پرونده طلاق در دادگاههای جنوب شرق و شمال غرب تهران صورت گرفته، فقر مهارت‌های ارتباطی، عدم تناسب خصوصیات شخصیتی دختر و پسر، اختلافات بالینی (افسردگی، اضطراب و وسواس‌ها)، مباحث

اقتصادی، مشکلات جنسی، رفتارهای پرخطر مانند اعتیاد و دخالت‌های والدین از عوامل طلاق معرفی شده است. همچنین ۸۵ درصد طلاق‌ها در پنج سال اول زندگی رخ می‌دهد که بیانگر انتخاب نادرست و ضعف تفاهم می‌باشد چرا که ازدواج یعنی پیوند دو نفر از دو فرهنگ و دو دیدگاه متفاوت اجتماعی و برای جذب این دو دیدگاه حداقل پنج سال زمان لازم است. ۳۵ درصد از زوج‌هایی که در ۵ سال اول زندگی طلاق می‌گیرند دارای یک یا دو فرزند هستند. (۵) با توجه به موارد ذکر شده تجارب و مشارکت فعال و هوشمندانه دیگران به ویژه اعضای خانواده در قالب حکمیت می‌تواند نقش مهمی در کاهش آمار طلاق داشته باشد.

۲. حکمیت و قرآن

۲.۱ حکمیت و قرآن

داوری از شیوه‌های حل و فصل دعاوی در میان مردم، و نهادی قدیمی است که در ایران باستان و عربستان قبل از اسلام رواج داشت و دین اسلام هم آن را امضا کرد. اسلام برای حل اختلافات زناشویی از طریق داوری اهمیت ویژه‌ای قائل شده و با ذکر آیاتی در قرآن کریم، زمینه توجه بیشتر به آن را فراهم نموده است. (۶)

و اِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهِ وَ حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يَرِيدا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّهُ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً. «نساء- آیه ۳۵»

و اگر از ناسازگاری میان زن و مرد بیم دارید، داوری از طرف مرد و داوری از طرف زن تعیین کنید، اگر آنها سرسازگاری داشته باشند، خدا میانشان آشتی خواهد داد. بی‌شک خداوند دانا و آگاه است.

این آیه، برای رفع اختلاف میان زن و شوهر، و پیشگیری از وقوع طلاق، یک دادگاه خانوادگی با

امتیازات زیر را پیشنهاد می‌کند:

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی‌ام و سی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۱. داوران، از هر دو فامیل باشند تا سوز، تعهد و خیرخواهی بیشتری داشته باشند.
 ۲. این دادگاه، نیاز به بودجه ندارد.
 ۳. رسیدگی به اختلاف در این دادگاه، سریع، بدون تراکم پرونده و مشکلات کار اداری است.
 ۴. اسرار دادگاه به بیگانگان نمی‌رسد و مسائل اختلافی در میان خودشان می‌ماند.
 ۵. چون داوران از خود فامیل‌اند، مورد اعتماد طرفین می‌باشند.
- از امام صادق (علیه السلام) درباره‌ی «فابعثوا حکماً...» سؤال شد، حضرت فرمود: حکمین نمی‌توانند به طلاق و جدایی حکم کنند، مگر آن‌که از طرفین اجازه داشته باشند.

نکات قابل استفاده از آیه:

۱. علاج واقعه قبل از وقوع باید کرد. نگرانی از شقاق و جدایی کافی است تا اقدام به گزینش داوران شود. (وَ إِنْ خِفْتُمْ ...)
۲. قبل از نگرانی از شقاق، در زندگی مردم دخالت نکنیم. (وَ إِنْ خِفْتُمْ ...)
۳. طلاق و جدایی، سزاوار ترس و نگرانی است. (وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ ...)
۴. زن و شوهر، یک روح در دوپیکرند. کلمه «شقاق» جایی بکار می‌رود که یک حقیقت به دو قسمت تقسیم شود.
۵. اقدام برای اصلاح باید سریع باشد. حرف «فاء» در جمله «فابعثوا» برای تسریع است.
۶. جامعه در برابر اختلافات خانواده‌ها، مسئولیت دارد. «وان خفتتم... فابعثوا»
۷. بستگان، در رفع اختلاف خانواده‌ها، مسئولیت بیشتری دارند. «من اهله»
۸. زن و مرد در انتخاب داور، حق یکسان دارند. «حکماً من اهله و حکماً من اهلها»
۹. در جامعه به افرادی اعتماد کنیم و داوری آنان را بپذیریم. «فابعثوا حکماً...»
۱۰. مشکلات مردم را با کمک خود مردم حل کنیم. «فابعثوا حکماً من اهله»
۱۱. از آشتی دادن ناامید و مأیوس نبوده و نسبت به آن بی‌تفاوت نباشیم. «فابعثوا»
۱۲. بیش از نگرانی، موج ایجاد نکنیم، یک داور برای هر یک کافی است. «حکماً من اهله و ...»

۱۳. اسلام به مسائل شوریایی و کدخدامنشی توجه دارد. «حکماً من اهله و حکماً من اهلها»
۱۴. همه مسائل را به قاضی و دادگاه نکشانید، خودتان درون گروهی حل کنید. «فابعثوا حکماً من اهله»
۱۵. هر جا سخن از حقوق است، طرفین باید حضور داشته باشند. «حکماً من اهله و حکماً من اهلها»
۱۶. باید زن و شوهر، داوری داوران انتخاب شده را بپذیرند. (لازمه‌ی انتخاب داور، اطاعت از حکم اوست).
۱۷. در انتخاب داور باید به آگاهی، رازداری و اصلاح‌طلبی آنان توجه کرد. «ان یریدا اصلاحاً»
۱۸. هر جا نیت و بنای اصلاح باشد، توفیق الهی هم سرازیر می‌شود. «ان یریدا اصلاحاً یوفق الله بینهما»
۱۹. دل‌ها بدست خداست. «یوفق الله بینهما»
۲۰. به عقل و تدبیر خود مغرور نشوید، توفیق را از خداوند بدانید. «یوفق الله»
۲۱. طرح قرآن برای اصلاح خانواده برخاسته از علم و حکمت الهی است. «علیماً خیبراً»
۲۲. باید حُسن نیت داشت، چرا که خداوند، به انگیزه‌های همه آگاه است. «ان الله کان علیماً خیبراً (۷)»

در این آیه از داوری به حکمیت تعبیر شده و موضوع آن «خوف شقاق» است. (۸) در مورد اینکه خطاب آیه ۳۵ سوره مبارکه نسا به چه کسی است، اختلاف نظر وجود دارد. برخی مخاطبین آیه را حکام و قضات و برخی خانواده زوجین، زوجین دانسته‌اند. (۹)

۲.۲ شقاق

لغت‌شناسان، برای کلمه شقاق معانی متعددی را بیان کرده‌اند. از میان معانی ذکر شده، ممکن است دو معنای ذیل اراده شده باشد :

۱ - شقاق، از ریشه مشقت؛ در حدیثی از پیامبر(ص) آمده است :

لولا ان اشقّ علی امتی لامرتهم بالسواک عند کلّ صلوٰه - اگر بر امت من سخت نبود، به آنان فرمان می‌دادم که برای هر نمازی مسواک بزنند.

کلمه «اشقّ» در این حدیث به معنای سختی، مشقت، و به زحمت افتادن است. اگر شقاق در آیه مورد بحث، به معنای مشقت باشد، در این صورت، مقصود از آیه حالتی است که زن و شوهر با رفتار خود، یکدیگر را به مشقت و زحمت می‌اندازند.

۲- شقاق از ریشه «شق»، «شقیق» و «منشق» و «انشقاق» به معنای دو نیم شدن و نصف شدن؛ نظیر عبارت «وانشق القمر» که در قرآن به معنای دو نیم شدن ماه است. اگر شقاق در آیه مورد بحث، از ریشه انشقاق باشد، در این صورت، مقصود از شقاق، به وجود آمدن حالتی است که زوجین به دلیل کراهت از یکدیگر، از هم فاصله می‌گیرند؛ به نحوی که از وحدت معنوی گذشته خبری نیست. از نظر مفسران قرآن کریم، شقاق به معنای مطلق اختلاف و افتراق است و موضوع داوری نیز همین خواهد بود. در فقه امامیه شیخ طوسی در مورد مصداق شقاق می‌نویسد: شقاق در جایی صادق است که هر یک از زوجین از دیگری بدش بیاید و بین آن‌ها خصومت و نزاع پدید آمده باشد، به گونه‌ای که نه بر ادامه زندگی و نه بر طلاق توافق نمی‌کنند. در اینجا است که باید هر کدام حکمی تعیین کنند تا شاید آن‌ها بتوانند سازش برقرار نمایند یا صلاح را در جدایی ببینند. (۱۰)

شقاق در اصطلاح برخی فقها به معنای «نشوز» یا «کراهت» زوجین از یکدیگر است (۱۱)

۳. حکمیت و قانون

در مجموعه قوانین مربوط به خانواده، قانون‌گذار قبل از انقلاب اسلامی نهادی به نام داوری ایجاد و برای آن مقرراتی را وضع کرده بود. پس از انقلاب اسلامی، اصطلاح «حکمیت» جایگزین اصطلاح «داوری» شده و تغییراتی نیز در مقررات آن اعمال گردید. در حال حاضر، به موجب «ماده واحده قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق» و «آیین نامه اجرایی» آن، قضات محاکم خانواده دادخواست‌های طلاق را به داوری ارجاع می‌دهند تا با تلاش داوران، از جدایی زوجین جلوگیری و بدین ترتیب از میزان طلاق کاسته شود. (۱۲)

ماده ۵ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۱۵ مقرر می‌داشت «دادگاه در صورت تقاضای هر یک از طرفین مکلف است موضوع دعوا را به استثنای رسیدگی به اصل نکاح و طلاق به یک تا سه داور ارجاع نماید. همچنین دادگاه در صورتی که مقتضی بداند رأساً نیز دعوی را به داوری ارجاع خواهد کرد.

همچنین پس از تصویب قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق در تاریخ ۷۰/۱۲/۲۱ و تبصره ۱۶ آن در ۲۸ آبان ۷۱ در مجمع تشخیص مصلحت نظام، ضمن ارائه گواهی عدم امکان سازش در طلاق‌های توافقی، زوجین را ملزم به رجوع به دادگاه کرد. و ماده واحده قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق تصریح می‌دارد: «از تاریخ تصویب این قانون زوجهایی که قصد طلاق و جدایی از یکدیگر را دارند بایستی جهت رسیدگی به

اختلاف خود به دادگاه مدنی خاص مراجعه و اقامه دعوی نمایند. چنانچه اختلاف فیما بین از طریق دادگاه و حکمین، از دو طرف که برگزیده دادگاهند (آن طور که قرآن کریم فرموده است) حل و فصل نگردید، دادگاه با صدور گواهی عدم امکان سازش آنان را به دفاتر رسمی طلاق خواهد فرستاد و...» همچنین طبق تبصره یک ماده واحده نحوه دعوت از حکمین و بررسی صلاحیت آنها به عهده دادگاه مدنی خاص می باشد. (۱۳)

بر اساس ماده ۳، چنانچه در بین اقارب، فرد واجد شرایط نبوده یا دسترسی به آن مقدور نباشد و یا اقارب از پذیرش داور استنکاف نمایند، هر یک از زوجین می‌تواند داور خود را از بین افراد دیگر که واجد صلاحیت هستند تعیین و معرفی نماید و در صورت امتناع یا عدم توانایی در معرفی داور، دادگاه راساً از بین افراد واجد شرایط، مبادرت به تعیین داور یا داوران خواهد کرد که شرایط داوران منتخب در ماده ۴ آیین نامه (مسلمان بودن، آشنایی نسبی به مسائل خانوادگی و اجتماعی، تأهل، معتمد بودن و عدم اشتغال به فسق و فساد...) آمده است. (۱۴)

(ماده ۶) داوران باید حداقل ۲ جلسه با حضور طرفین تشکیل داده و سعی در رفع اختلاف بنمایند چنانچه رفع اختلاف به عمل نیامد و یا یکی از زوجین از حضور در جلسات خودداری کرد، با تشکیل جلسات دیگر با حضور طرفین یا یکی از آنها و یا بدون حضور، موارد اختلاف را بررسی نموده و نظر خود را به دادگاه اعلام نماید. لذا دادگاه پس از معرفی و انتخاب داوران بلافاصله در وقت فوق العاده جلسه توجیهی تشکیل داده و برای اعلام نظر مهلت معقولی به داوران می دهد و این مهلت بنا به تقاضای داوران قابل تمدید است. همچنانکه ملاحظه شد فلسفه رجوع به داور آن است که داوران با مشارکت یکدیگر نسبت به رفع اختلاف و حصول سازش و اصلاح بین زوجین اقدام نمایند و چنانچه در این امر موفق نشوند، قاضی با ورود به ماهیت دعوی اتخاذ تصمیم می نماید. (۱۵)

۴. حکمیت و خانواده درمانی (۱، ۱۶)

۴،۱ تاریخچه خانواده درمانی

تخصص و حرفه خانواده درمانی نسبتاً جدید است و ظهور رسمی آن به دهه‌های ۱۹۴۰، ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ برمی‌گردد. در سال ۱۹۳۸ شورای ملی روابط خانوادگی شروع بکار کرد در سال ۱۹۴۸ اولین اثر درباره

زناشوئی درمانی توسط بلامتیل من منتشر شد و مطالعه خانواده‌های اسکیزوفرنیک توسط لایمن صورت گرفت.

در خلال سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۹ ناتان آکرمن «رویکرد روان تحلیلی» را برای کار کردن با خانواده‌ها مطرح کرد و بیتسون مطالعه الگوهای ارتباط را در خانواده آغاز کرد و کارل ویت اولین کنفرانس را درباره خانواده درمانی در سی ایسلند ایالت جورجیا برگزار کرد. اولین نشریه در خانواده درمانی در سال ۱۹۶۱ منتشر شد و شبکه ساز خانواده درمانی در سال ۱۹۷۶ و انجمن خانواده درمانی (AFTA) در سال ۱۹۷۷ شروع به کار کرد در خلال سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۹ شیوه‌های تحقیق در خانواده درمانی متداول شد و رهبران جدیدی در خانواده درمانی ظهور کردند که بسیاری از آنان زن بودند. از سال ۱۹۹۰ به بعد رشد عضویت متخصصان در انجمنهای خانواده درمانی چشمگیر شد. خانواده درمانی‌های متمرکز بر راه حل فراگیر شدند و بطور کلی جایگاه عمیق‌تری بین فنون درمانی حوزه روان شناسی پیدا کرد.

۴،۲ انواع نظریه‌های خانواده درمانی

رویکردهای نظری اصلی در حیطه خانواده درمانی عبارتند از: خانواده درمانی روان تحلیلی، خانواده درمانی تجربیاتی، خانواده درمانی شناختی رفتاری، خانواده درمانی ساختی، خانواده درمانی استراتژیک و خانواده درمانی متمرکز بر راه حل.

خانواده درمانی مبتنی بر روان تحلیلی

صاحب‌نظران اصلی آن ناتان آکرمن، ویلیامسون، لایمن واین و تئودور کیدز هستند که شیوه درمان آنها ریشه در نظریه فروید دارد. در این شیوه فرایندهای ناهشیار اعضای خانواده به یکدیگر مرتبط دانسته می‌شوند و اعتقاد بر این است که بایستی روی نیروهای ناهشیار که آسیب را بوجود آورده‌اند، کار کرد. نقش درمانگر یک معلم یا والد یا مفسر تجربه است. فنون درمانی عبارتند از: تحلیل رویا، انتقال، رویارویی، تاریخچه زندگی، تمرکز بر نقاط قوت

خانواده درمانی تجربیاتی

نظریه پردازان عمده آن ویرجینیا سیتز، کارل ویت، فرد دوهل و ... هستند که معتقدند مشکلات خانواده از سرکوب احساسات، خشکی و انعطاف ناپذیری، فقدان آگاهی، مرگ عاطفی و استفاده بیش از حد از مکانیزمهای دفاعی ریشه می‌گیرد. در این رویکرد خانواده درمانگر تلاش می‌کند انعطاف‌پذیری، صمیمیت، عزت نفس، پتانسیل برای تجربه

را در خانواده افزایش دهد و از فنون مجسمه سازی، صحنه آرایبی خانوادگی، شوخی، مصاحبه با عروسکهای خانواده، هنردرمانی خانواده، بازی نقش، بازسازی خانواده و ... استفاده می‌شود

خانواده درمانی‌های رفتاری و شناختی _ رفتاری

نظریه پردازان عمده آن ویلیام مسترز، ویرجینیا جانسون، جوزف ولپه، بندورا و ... هستند. این شیوه درمانی بر اساس نظریه‌های رفتاری و شناختی معتقد است، رفتار از طریق پیامدها ابقا یا حذف می‌شود. رفتارهای نامناسب را می‌توان اصلاح کرد. همینطور شناخته‌های غیر منطقی را می‌توان اصلاح کرده و در نتیجه در تعاملات و رفتارهای زوجی یا خانوادگی تغییر ایجاد کرد. درمانگر نقش یک معلم و متخصص تقویت کننده رفتارهای مناسب را بازی می‌کند. در این رویکرد از فنون درمانی تقویت منفی، تعمیم، خاموش سازی، اقتصاد پته‌ای، گریز ذهنی، عبارات مقابله‌ای منطقی، سرمشق دهی و ... استفاده می‌شود.

خانواده درمانی ساختی

سالوادور مینوچین، مونتالوو، فیثمن، روزمن و ... نظریه پردازان اصلی این شیوه از خانواده درمانی هستند که کارکرد خانواده را متضمن ساخت خانواده، زیر منظومه‌ها و مرزها می‌دانند. درمانگران نقشه خانواده را بطور ذهنی ترسیم می‌کنند و در پیاده کردن ساخت مناسب خانواده تلاش می‌کنند و در واقع همچون کارگردان تئاتر عمل می‌کنند. فنون درمانی عبارتند از: بازسازی، الحاق، تشدید پیامها، مرزسازی و...

خانواده درمانی‌های استراتژیک، سیستمی و متمرکز بر راه حل

این سه رویکرد روش‌مدار و کوتاه مدت هستند که هر سه مرهون کار میلتون اریکسون می‌باشند و از میراث مشترکی برخوردارند. هدف، شیوه کار و فنون مورد استفاده در این سه رویکرد مشابه یکدیگر است و از فونونی چون باز تعبیر، کمرنگ کردن تعبیر و تفسیر، تعیین تکالیف شاق، تکیه بر فرایند سوالات حلقوی، تمرکز روی راه‌های فرضی، تعیین کردن تشریفات و ... استفاده می‌شود. از نظریه پردازان استراتژیک جی هی لی، ریچارد فیث و از نظریه پردازان سیستمی بوسکلو، کارل تام و از نظریه پردازان متمرکز بر راه حل ایمسوبرگ و دیویس را می‌توان نام برد.

۴,۳ خانواده‌های نیازمند خانواده درمانی

خانواده‌هایی که از فرایند خانواده درمانی بهره می‌برند، عبارتند از خانواده‌های دارای عضو معتاد یا بیمار روانی و همچنین خانواده‌های دارای عضو مبتلا به اختلالات جسمی که به نحوی روی کارکرد خانواده تاثیر گذاشته است خانواده‌های طلاق گرفته، ازدواج مجدد کرده، فوت یکی از اعضا، خانواده‌های دارای مشکلات اقتصادی، فرهنگی و...

خانواده‌های دارای مشکل اغلب به صورت غیر مستقیم مثلاً مشکلات تربیتی کودکان، ناراحتی‌های روحی یکی از اعضا و یا تصمیم‌گیریها و کمک برای حل مشکلات سطحی‌تر به متخصصان مشاوره و روان‌شناسی مراجعه می‌کنند. در طول مشاوره‌های فردی نیاز به توجه به نقش خانواده در بروز مشکل شکل می‌گیرد و برحسب رویکرد درمانگر، روند درمان تداوم می‌یابد.

۴,۴ خانواده درمانی و حکمیت

زوج درمانی و در نظر گرفتن دو انسان به عنوان یک واحد، قدم بزرگی بود در تغییر نگرش و تفکر در رویکرد های روان درمانی؛ اما هنوز کامل نبود و منظومه کامل خانواده شامل پدر، مادر... را در بر نمی‌گرفت. خانواده جزئی از روابط انسانی و عنصری از آن است که از یک سو با عوامل وابسته به محیط خود مانند جامعه، طبیعت و تاریخ رابطه دارد و از سوی دیگر خود نیز شامل انواع تحت سیستم‌هایی می‌شود که روابط زن و شوهر، پدر و فرزند، مادر و فرزند، فرزندان با هم و سایر روابط یک خانواده را در بر می‌گیرند. بنابراین رفتار هر یک از اعضای خانواده تابعی از کل سیستم خانواده و سیستم‌های فراگیرتر مربوط به آن و نیز سایر اعضای آن خانواده است. (۲. ۱۶) بویژه در جامعه ما به عنوان جامعه مسلمان با فرهنگ و تمدن غنی که پیوندهای خانوادگی، قومی و... در آن بیشتر از کشورهای غربی است، میتوان از این توان جهت حل مشکلات خانوادگی بهره برد. بر این اساس، داوری باید در زمان اختلاف زن و شوهر اجرا گردد و خانواده‌ها در برابر اختلاف زن و شوهر جوان احساس مسئولیت کنند تا بدین ترتیب از مشغله‌ی دادگاه‌های خانواده کاسته شده و دادگاه‌ها با فراغ بال و حوصله بیشتری به اختلافات پیچیده تر خانوادگی رسیدگی نمایند. زوجین و خانواده‌های آنان نیز باید دارای سعه صدر باشند و آستانه تحمل خود را بالا ببرند و به هر

بهانه‌ای به دادگاه خانواده مراجعه نکنند. اگر داوری‌ها همراه با احساس مسئولیت و به قصد صلاح باشد، بسیاری از مشکلات و اختلافات حل شده و آرامش و آسایش به خانواده‌ها بازمی‌گردد.

۵. بررسی اثر بخشی وضعیت حکمیت در شرایط کنونی

در رابطه با میزان اثر بخشی رویه عملی فعلی حکمیت تحقیق جامع و کاملی صورت نگرفته است. بعضی از تحقیقات و اظهار نظرها از تاثیر مثبت آن حکایت میکند. از جمله اظهار نظر زیر:

در مجتمع قضایی خانواده شهر تهران، ۶ شعبه، تحت عنوان شعب حکمیت فعالیت می‌کنند. مشاوران و مددکارانی که در این شعب به طور تمام وقت به خدمتگزاری مشغولند، از لحاظ تحصیلات، تجربه، کارایی بالا، تعهد کاری و... قابل توجه هستند. آن گونه که تجربه چند ماهه نشان داده است در کاهش بار پرونده های مطروحه، ایجاد صلح و آشتی پیش از این که پای خانواده به دادگاه باز شود، نقش آفرینی های خوبی داشته اند. (۱۷)

در مقابل، برخی از تحقیقات آماری از جمله تحقیق زیر به نا کارآمدی وضعیت اجرای کنونی حکمیت اشاره دارند:

در راستای ارزیابی قانون داوری در دادگاه ها آمارهایی راجع به دادنامه های طلاق و وضعیت داوری در این گونه دعاوی ارائه می شود. آمارهای ذیل از مراجعات زوجین در دو ماه مرداد و شهریور سال ۱۳۸۳ در یکی از مجتمع های خانواده دادگستری تهران استخراج شده است (۱۸)

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

جدول شماره (۱): فراوانی و درصد دادنامه های طلاق از جهت ردّ یا پذیرش دادخواست

ردیف	وضعیت پذیرش دادخواست	تعداد	درصد
1	رد یا ابطال دعوی (به دلیل عدم حضور خواهان یا عدم اثبات مدعا)	103	71/40
2	تصحیح رأی	1	39/0
3	گزارش اصلاحی	1	39/0
4	حکم به طلاق	148	51/58
	جمع کل	253	100 %

جدول شماره (۲): فراوانی و درصد دادنامه های طلاق از جهت وضعیت ارجاع به داوری

ردیف	وضعیت ارجاع	تعداد	درصد
1	عدم ارجاع به داوری (به دلیل عدم حضور خواننده)	44	54/29
2	ارجاع به داوری	105	46/70
	جمع کل	149	100%

جدول شماره (۳): فراوانی و درصد نتیجه موفقیت داوران

ردیف	نتیجه	تعداد	درصد
1	صدور گواهی عدم امکان سازش	104	04/99
2	گزارش اصلاحی	1	6/0

جمع کل	105	100%
--------	-----	------

از آمارهای فوق نتایجی به شرح ذیل به دست می آید

۱- قریب به نیمی از دادخواست های طلاق (بیش از ۴۰ درصد) به دلیل عدم پیگیری خواهان یا عدم اثبات مدعا از سوی وی، توسط دادگاه رد یا ابطال می شود. همچنین آمارها نشان می دهد حجم زیادی از مراجعات زوجین به محاکم خانواده یا به جهت تصمیم های عجولانه و مقطعی آنها بوده، یا طرح دعوا بی اساس و بدون دلیل می باشد و حدود ۳۰ درصد از دادخواست های طلاق به جهت عدم حضور خواهان به داوری ارجاع نشده است. مانند آن که زوج متواری یا مجهول المکان بوده است.

۲- از میان مواردی که به داوری ارجاع شده (۷۰ درصد)، تقریباً تمام موارد به صدور گواهی عدم امکان سازش منتهی شده است (۹۹٪). به طور روشن از ۱۰۵ موردی که به داوری ارجاع شده اند، فقط یک مورد اصلاح زوجین گزارش شده است و در بقیه موارد داوران رأی به عدم امکان سازش داده اند.

۳- اگر چه آمارهای ارائه شده مربوط به یکی از محاکم خانواده است، لکن بررسی ها نشان می دهد در سایر محاکم خانواده نیز وضع به همین صورت است. با توجه به آمارها معلوم می شود، نه تنها داوری در محاکم خانواده فاقد کارآمدی لازم می باشد، بلکه در کاهش آمار طلاق نیز مؤثر نبوده است. واحد داوری در وضعیتی که فعلاً در دادگاه های خانواده موجود است، تقریباً جنبه تشریفاتی دارد.

۶. نقد و بررسی و پیشنهادات اصلاحی

با توجه به عدم کارایی لازم رویه فعلی قانون حکمیت در کاهش طلاق به رغم اهمیت داوری در فقه و مقررات موضوعه، این سوال مطرح می شود که آیا اصل نهاد داوری اشکال دارد یا ترتیب اجرای آن، آن گونه که در قانون گنجانده شده است اشکال دارد؟ بدیهی است که با توجه به اینکه اصل ارجاع امر به داوری که برگرفته از دستور صریح خداوند متعال در آیه شریفه ۳۵ سوره نساء است، نمی تواند اشکال داشته باشد زیرا خداوند علیم و آگاه است و احکام و دستورات خداوند نیز ناشی از علم و تدبیر الهی است و به هیچ وجه در اثرات مطلوب آن نمی توان شک کرد لیکن مشکلات موجود در مقررات ونحوه اجرای داوری، می تواند اشکال داشته باشد. (۱۹)

علل ناکارآمدی نهاد داوری در محاکم خانواده و موارد پیشنهادی اصلاحی به شرح ذیل بیان می‌شود:

۶،۱- کار گروه مشترک و میان رشته‌ای و تشکیل مجتمع‌های خانواده ترکیبی

حکمت بیشتر از دیدگاه قانونی و فقهی و اکثراً به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته است. در صورتی که لازم است این امر توسط کار گروه مشترک و به صورت میان رشته‌ای (یک حوزه میان رشته‌ای، عبارتست از «تلفیق دانش، روش و تجارب دو یا چند حوزه علمی و تخصصی برای شناخت و حل یک مسأله پیچیده و یا معضل اجتماعی چند وجهی) توسط متخصصان مشاوره و روانشناسی، حقوق، ... مورد بررسی، قانون گذاری، سازمان دهی و اجرا قرار گیرد.

مجتمع‌های خانواده با ترکیبی از واحد حکمت و داوری از کارشناسان و مشاوران حقوق، مشاوره و روانشناسی... تشکیل گردد و نیز شعب محاکم در محیطی خارج از نقاط شلوغ شهر و نیز در محیطی جدای از بقیه محاکم و دادسرا می‌تواند اثرات مطلوبتری داشته باشد، زیرا گاهی اطلاع دیگران از اختلاف زوجین و گاهی دخالت افراد مغرض و سودجو و گاهی دخالت افراد بی‌اطلاع و فاقد تخصص و توان، خود باعث تشدید اختلاف می‌شود.

۶،۲- گسترش حیطه ارجاع به داوری

ارجاع به داوری فقط منحصر به دادخواست‌های طلاق نباشد؛ بلکه با اصلاح مقررات موجود، سایر دعاوی خانواده به واحد داوری نیز ارجاع شود.

شقاق یک معلول است و علت آن هر چیزی می‌تواند باشد. سوء رفتار، ترک انفاق، نگهداری فرزند و...؛ لذا دلیلی ندارد که موضوع داوری، فقط طلاق باشد. هر کدام از این موارد می‌تواند در آینده عامل طلاق شود.

در واقع این قبیل مسایل می‌تواند منجر به خوف شقاق شوند. لذا موضوع داوری مطلق اختلافات زن و شوهر است و اختصاص به طلاق ندارد. (۲۰)

۶،۳ - عدم اقدام به داوری اطرافیان زن و شوهر در صورت مشاهده کوچکترین نشانه ناسازگاری؛

زیرا این عمل آنان مداخله در زندگی دیگران محسوب می‌شود. دخالت کسان دو طرف که غالباً با تعصب و محبت‌های ناروا همراه است، کار را روز به روز مشکل‌تر و پیچیده‌تر می‌سازد. بنابراین، باید مسایل جزئی و اختلافات معمولی را از موضوع داوری خارج نمود. (۲۱) و بدانیم مداخله با حمایت و دلسوزی متفاوت است.

۶،۴ - اقدام به داوری قبل از عمیق شدن اختلاف زوجین و مراجعه آنان به دادگاه؛

مداخله اطرافیان برای داوری و حل اختلافات، باید قبل از عمیق شدن اختلاف و تصمیم جدی طرفین برای جدایی و مراجعه آنان به مراکز قضایی، شبه قضایی و مراجع انتظامی باشد. زیرا حکمیت یک اقدام پیشگیرانه بوده و زمانی نتیجه می‌دهد که دو طرف هنوز به یکدیگر علاقمند باشند. بنابراین مداخله اطرافیان با هدف سازش و رفع نزاع، پس از تصمیم دو طرف برای جدایی در اکثر موارد بی‌اثر خواهد بود. (۲۲) آنچه که امروزه در مقررات (ماده واحده اصلاح مقررات طلاق و آیین‌نامه) مشاهده می‌شود متأسفانه داوری را پس از مراجعه زوجین به دادگاه پیش‌بینی کرده و قید شده است: «چنانچه اختلاف فی مابین از طریق دادگاه حل و فصل نگردید، رسیدگی به داوری ارجاع گردد.» در صورتی که روند باید به عکس باشد به نحوی که بدو طرفین به داوری ارجاع شوند و در صورت عدم توفیق داوران به محاکم مراجعه نمایند. واحدهای داوری یا مشاوره قبل از مراجعه به دادگاه‌های خانواده ایجاد شود که می‌تواند زمان اجرای داوری را قبل از شروع رسیدگی به درخواست طلاق قرار دهد. (۲۳)

۶،۵ - تحت پوشش (بیمه) قرار گرفتن خدمات مشاوره‌ای و روانشناسی، تشکیل

وزارت ازدواج و خانواده

چگونه است که جهت سلامت و بهداشت و درمان جسمی، بیمه‌ها و خدمات متنوعی وجود دارد و صرف هزینه در این راستا به عنوان سرمایه‌گذاری و نه اتلاف سرمایه تلقی می‌شود اما برای صیانت از روان شهروندان و حفظ کانون خانواده چنین خدمات گسترده‌ای وجود ندارد؟

در احادیث و سیره اهل بیت علیهم السلام، نمونه‌ها و تاکیدات زیادی بر امر اصلاح بین مردم شده است از جمله آنکه امام صادق (ع) به یکی از یاران (مفضل) فرمودند: هرگاه میان دو نفر از شیعیان ما نزاعی دیدی از مال من غرامت بده (یعنی با پرداخت وجه مورد اختلاف، میان آنان را اصلاح کن) (۲۴) لہذا پیشنهاد می‌شود طرح‌هایی چون مشاوره خانواده به شیوه مشابه پزشک خانواده (ارتباط مستمر یک مشاور با چند خانواده)، بیمه‌ها و خدمات حمایتی بویژه جهت خانواده‌های نیازمند و... ارائه شود. طرح تشکیل وزارت ازدواج و خانواده نیز به عنوان متولی امور می‌تواند مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

۶،۶- تکلیف داوری در دعاوی طلاق غیر توافقی و توافقی در مراکز مشاوره خانواده

در لایحه جدید حمایت خانواده، صدور گواهی عدم امکان سازش در طلاق توافقی به مراکز مشاوره خانواده واگذار شده که این مراکز از سوی قوه قضائیه در کنار دادگاه‌های خانواده تشکیل می‌گردد. در مورد طلاق غیر توافقی، ثبت طلاق منوط به حکم دادگاه است. با توجه به فضای حاکم بر مراکز مشاوره خانواده که فضای صلح و سازش بوده و روحیه چیرگی و محکوم نمودن بر طرف مقابل در آن وجود ندارد و با توجه به حضور کارشناسان، تکلیف داوری در دعاوی طلاق غیر توافقی نیز، قبل از طرح پرونده در دادگاه، به این مراکز واگذار شود و ارائه گواهی و صورتجلسه و نتیجه اقدامات مرکز مشاوره به محاکم خانواده جهت طرح دعوی طلاق ضروری تلقی شود، این موضوع هم داوری را به فلسفه و هدف خود نزدیک می‌کند و هم از اطلاع دادرسی در دادگاه خانواده جلوگیری خواهد نمود. (۲۵)

۶،۷- تبیین جایگاه قانونی ستاد حکمیت و نیز تدوین اساسنامه، قانون مدون و ضوابط (۲۶)

۶،۸- رعایت حقوق خدمتگزاران نظام خانواده که در شعبات حکمیت مشغول خدمت هستند (۲۷)

۶،۹- حمایت و تامین افراد دلسوز و کارآمد با تحصیلات مرتبط (۲۸)

۶،۱۰- اصلاح مقررات انتخاب حکمین

اصلاح مقررات مربوط به داوری در بخش نحوه انتخاب حکمین مناسب تنظیم نشده است.

در شرایط کنونی، به دلیل امتناع زوجین از معرفی داور، دعوی به اشخاص معینی که از پیش در نهاد داوری حضور دارند و داوری را شغل خود قرار داده اند ارجاع می شود؛ این افراد غالباً انگیزه ای برای سازش و حفظ رابطه زوجیت ندارند. این رویه موجب شده که داوری، تأثیر محسوسی در کم نمودن آمار طلاق نداشته باشد. لذا پیشنهاد می شود، قضات محاکم خانواده ملزم شوند از وضع خانواده های طرفین تحقیق نمایند و از میان آنان اشخاص واجد شرایط را برای داوری انتخاب نمایند. بدین ترتیب، هم به داوری از نوع قرآنی عمل می شود و هم تأثیر محسوسی در کم شدن میزان طلاق بوجود می آید. (۲۹)

۶،۱۱- وحدت رویه قضات

اختلاف رویه قضات در ارجاع به داوری در پرونده ها، موجب تشتت رویه ها گردیده و در بعضی موارد رویه ها تبعیض آمیز تلقی می شود. لذا وحدت رویه لازم است. (۳۰)

۶،۱۲- توجه بیشتر به طلاق های توافقی

صوری بودن داوری در طلاق های توافقی بیشتر به چشم می خورد، لذا باید دادگاه های خانواده دقت و نظارت بیشتری بر فعالیت داوران داشته باشند. برگزاری جلسات توسط داوران با زوجین و تلاش آن ها برای صلح و سازش می تواند در برخی دعاوی به ویژه طلاق های توافقی مؤثر باشد. (۳۱)

۶،۱۳- توجه به آثار مثبت حکمیت حتی در صورت انجام طلاق

بنده معتقدم که حکمیت حتی اگر مانع طلاق نگردد باز هم اثر بخش و مفید است. از جمله در موارد ذیل:

الف- رعایت بهتر حقوق فرزندان و زوجین مطلق بعد از طلاق

ب- ازدواج رجعی (ازدواج مجدد زوجین با هم بعد از طلاق)

ج-تعامل بهتر خانواده ها و جامعه با افراد طلاق گرفته

۶،۱۴- آموزش مهارتهای خرد مشاوره ای

داشتن چهارچوب نظری و مهارتهای عملی مشاوره برای قضات، وکلا و داوران ... که با مشکلات خانوادگی در ارتباط هستند، امری ضروری است. از جمله این مهارتها می توان به استفاده از پاسخهای کوتاه، رو دررویی، خلاصه کردن، انعکاس احساس و انعکاس محتوا، طرح سوالات باز و بسته و... اشاره کرد. برای درک بهتر موضوع یکی از این مهارتها یعنی تفاوت سوالات باز و بسته به اختصار توضیح داده می شود. سوالات بسته سوالاتی هستند که به جواب مشخصی می انجامند. معمولا پاسخ سوالات بسته بسیار کوتاه است. مثلا جواب این سوالات می تواند بله یا خیر باشد. یک وکیل دعاوی مایل است که به سوالات بسته بپردازد. به این صورت که پاسخهای داده شده را به حوزه معینی محدود نماید. مشاوران با وکلا فرق دارند و معمولا تمایل مشاور این است که مراجع را آزاد بگذارد تا وی راحت تر صحبت کند. اثر سوالات باز کاملا متفاوت از سوالات بسته است. سوالات باز میدان بیشتری به مراجعان داده و به وی فرصت می دهد که به کشف حدود مربوطه بپردازد (۳۲) ... همچنانکه مشخص است دانستن و اجرای مهارتهای خرد مشاوره ای میتواند تاثیر حکمیت را افزایش دهد. بنابراین لازم است دوره های آموزشی برگزار گردد.

۱۵. ۶- دوره های آموزشی برای خانواده های زوجین

در روایت آمده است که امام علی(ع) از حکمین می پرسد: "هل تدریان ما تحکمان؟! آیا میدانید که چگونه حکم نمایید؟ (۳۳)

همانگونه که دوره های آموزشی قبل از ازدواج برای زوجین جوان برگزار می گردد، به همین موازات پیشنهاد می شود برای خانواده های زوجین بویژه پدر و مادر دوره های آموزشی برگزار گردد. آموزش ضروری که متاسفانه هیچگونه کار تحقیقاتی و اقدام عملی در رابطه به آن صورت نگرفته است. کتب و منابع آموزشی موجود نیز تنها به زوجین و مسائل آنها پرداخته است در صورتی که والدین زوجین نیز، با قبول نقش های جدید(نقش پدر زن، مادر شوهر... غیر از نقش والدینی که قبلا داشتند) نیازمند آموزش

های جدید هستند. یکی از دلایل مهم طلاق در کشور، دخالت اطرافیان است که با آموزش و اجرای صحیح وظایف میتوان از تهدیدات کانون خانواده به عنوان فرصت و راهکار بهره برد.

۶،۱۶- تشکیلات و انجمن های مردم نهاد

قرآن کریم یاری رساندن و کمک به دیگران را از وظایف هر مسلمان دانسته و می‌فرماید: «اگر در دین خود از شما یاری طلبند، بر شما است که آنها را یاری کنید» و «مؤمنان برادران یکدیگرند». (۳۴)

مسلمانان در جامعه‌ی اسلامی نسبت به سرنوشت، آینده و مشکلات یکدیگر مسئول‌اند و اگر کسی از زیر بار این مسئولیت شانه خالی کند، طبق آنچه از روایات به ما رسیده از زمره‌ی مسلمانان خارج است: «کسی که صبح کند و اهتمام به امور مسلمانان نداشته باشد، مسلمان نیست». (۳۵)

امیرمؤمنان علی(ع)، هر شهروند جامعه اسلامی، اعم از عالمان، ثروت‌مندان و ... را در قبال مردم آن جامعه مسئول می‌داند و می‌فرماید: «خداوند پیش از آنکه بی‌سوادان را به آموختن تکلیف کند، دانایان را به آموزش متعهد ساخت». (۳۶) همچنین فرمود: «خداوند سبحان روزی تهنی‌دستان را در خواسته توانگران رقم زده است... و خدای متعال بازخواستشان خواهد کرد» (۳۷)

امام علی(ع) در مواردی خود به سراغ خانواده‌های درگیر می‌رفت و با اندرز و نصیحت و گاه با استفاده از اختیارات حکومتی به ماجرا فیصله می‌داد و میان زوجین آشتی می‌داد. روزی امام(ع) در کوچه‌های کوفه در گردش بود که زنی سراسیمه نزد حضرت آمد و با اضطراب گفت شوهرم به من ستم کرده و سوگند یاد کرده که مرا کتک بزند. امام(ع) اندکی درنگ کرد و فرمود: به خدا سوگند باید حق ستم‌دیده را گرفت. امام(ع) با شتاب راه را طی کرد و به آستانه سرای زن رسید. جوانی رنگین پیراهن بیرون آمد. او شوهر زن بود. امام(ع) به مرد گفت از خدا پروا کن، چرا همسر خود را ترسانده‌ای؟ جوان مغرور که امام را نشناخت، گفت: ترا به زن من چه کار؟ حال سوگند می‌خورم او را بسوزانم. امام علی(ع) فرمود: تو را امر به معروف می‌کنم و باید توبه کنی و گرنه تنبیه می‌شوی. در آن حال گروهی از مردم رسیدند و به حضرت احترام کردند. جوان که تازه متوجه شد با ولی مسلمانان روبه روست، زبان به اعتذار گشود و گفت مرا ببخش. به خدا

سوگند مانند زمین آرام می‌شوم تا زخم بر روی من قدم بگذارد. امام علی (ع) با خشنودی در حالی که آیه «لا خیر فی کثیر من نجواهم الاّ من امر بصدقه او معروف او اصلاح بین الناس؛ (۳۸) در بسیاری از رازگویی‌های ایشان خیری نیست، مگر کسی که (بدین وسیله) به صدقه یا کار پسندیده یا سازشی میان مردم فرمان دهد» را تلاوت می‌کرد، بازگشت. (۳۹) ابن شهر آشوب، شبیه این ماجرا را روایت کرده و یادآور شده که امیرمؤمنان در یک روز بسیار گرم، برای اصلاح خانواده‌ای که زن از ترس از خانه فرار کرده بود، به سرای آنان رفت و با اندرز و موعظه به زن و شوهر، میانشان آشتی داد. امام پس از آرام شدن مرد به زن فرمود: ای کنیز خدا، به خانه ات برو و همسرت را به چنین کارهایی وادار مکن (۴۰)

همانگونه که برای حل بسیاری از معزلات فرهنگی، اقتصادی و... تشکیلات مردم نهاد وجود دارد. میتوان با تشکیل و ساماندهی اینگونه نهادها به تحکیم بنیاد خانواده کمک شایانی کرد. تعامل بین نهادهای مردم نهاد، سازمان مشاوره و روانشناسی و ارگان‌های مرتبط بسیار سودمند خواهد بود.

۷ خلاصه و نتیجه گیری

داوری (حکمیت) از شیوه‌های حل و فصل دعاوی در میان مردم، و نهادی قدیمی است که در ایران باستان و عربستان قبل از اسلام رواج داشت و دین اسلام هم آن را امضا کرد. اسلام برای حل اختلافات زناشویی از طریق داوری اهمیت ویژه‌ای قائل شده و با ذکر آیاتی در قرآن کریم، زمینه توجه بیشتر به آن را فراهم نموده است. (۶)

و ان خفتن شقاق بینهما فابعتوا حکماً من اهلہ و حکماً من اهلہا ان یریدا اصلاحاً یوقق الله بینہما ان الله کان علیماً خبیراً. «نساء- آیه ۳۵»

و اگر از ناسازگاری میان زن و مرد بیم دارید، داوری از طرف مرد و داوری از طرف زن تعیین کنید، اگر آنها سرسازگاری داشته باشند، خدا میانشان آشتی خواهد داد. بی‌شک خداوند دانا و آگاه است.

حکمیت (داوری) راهکار قرآنی برای حل مشکلات خانوادگی است که اجرای درست آن میتواند ضمن استحکام بنیاد خانواده به کاهش آمار طلاق بینجامد. در این مقاله ضمن بررسی حکمیت از جنبه‌های

قرآنی، فقهی، قانونی، مشاوره ای و روانشناسی به میزان اثر بخشی، نحوه و مشکلات موجود اجرای حکمیت پرداخته شد. در پایان هم راهکارهایی جهت حل این مشکلات از جمله بررسی و اجرای حکمیت توسط کار گروه مشترک و میان رشته ای (متخصصان حقوقی- فقهی- مشاوره و روانشناسی....) و تشکیل مجتمع های خانواده ترکیبی، گسترش حیطه ارجاع به داوری به همه اختلافات و نه فقط طلاق، عدم اقدام به داوری اطرافیان زن و شوهر در صورت مشاهده کوچکترین نشانه ناسازگاری به عنوان دخالت نامناسب، اقدام به داوری قبل از عمیق شدن اختلاف زوجین و مراجعه آنان به دادگاه، تحت پوشش (بیمه) قرار گرفتن خدمات مشاوره ای و روانشناسی، تشکیل وزارت ازدواج و خانواده، تکلیف داوری در دعوی طلاق غیر توافقی و توافقی در مراکز مشاوره خانواده، تبیین جایگاه قانونی حکمیت، رعایت حقوق خدمتگزاران، حمایت و تامین افراد دلسوز و کارآمد جهت این امر، اصلاح مقررات انتخاب حکمین، وحدت رویه قضات، توجه بیشتر به مشکلات طلاق های توافقی، توجه به آثار مثبت حکمیت حتی در صورت انجام طلاق، آموزش خانواده ها (والدین و نه فقط زوجین) و فعال کردن نقش آنها، آموزش مهارت های خرد مشاوره ای، ایجاد و تقویت مراکز مردم نهاد، اصلاح قانون و نحوه اجرای آن، پیشنهاد گردید.

وسلام

منابع

(۱) طرزی، عبد الرضا، بررسی جایگاه ستاد حکمیت در دادگاه های خانواده، سایت جام جم آنلاین شماره خبر:

۱۰۰۰۰۴۲۰۰۰۲۸

(۳) قران سوره نساء- آیه ۱۲۸ و ۳۵، سوره بقره- آیه ۲۲۶

(۴) الحر العاملی، محمد حسن، وسایل الشیعه الی تحسیب مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۴

(۵) خبر گزارى مهرکد خبر: ۲۰۱۰۸۷۴ تاریخ مخابره: ۲۰/۱۲/۱۳۹۱ -

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی‌ام و سی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

(۶) جعفری، عباس، دو فصلنامه فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، سال دوازدهم، شماره ۴۷

(۷) تفسیر نور

(۸) هدایت نیا، فرج الله، نقد حکمیت در دعاوی خانوادگی از مقررات تا اجرا،

(۹) «الجبعی العاملی، ۴۱۶ هـ، ج ۸، ص ۳۶۵؛ حسینی جرجانی، ۱۴۱۴ هـ، ج ۲، ۱۳۴۶- سبزواری، بی‌تا، ص ۱۹۰

(۱۰) و (۱۱) داوری در دعاوی خانوادگی، قوانین موضوعه و رویه قضایی سایت قانون باز سه شنبه نهم آبان ۱۳۹۱

(۱۵) نواب نیکو، مهتاب، نقش داوری در دعاوی خانوادگی، پنجشنبه ۱۴ بهمن ۱۳۸۹ سایت مرکز امور زنان و خانواده

(۱۶،۱) سایت اینترنتی شبکه ملی مدارس ایران رشد، خانواده درمانی

(۱۶،۲) رویکرد های سیستمی خانواده سایت روان زاد

(۱۷) طرزی، عبد الرضا، بررسی جایگاه ستاد حکمیت در دادگاه های خانواده، سایت جام جم آنلاین شماره خبر:

۱۰۰۰۰۴۲۰۰۰۲۸

(۱۹) صدیقه، علیمردانی، مقایسه فرآیند اثربخشی داوری و مشاوره خانواده بر کاهش تعارض زوجین مراجعه کننده به دادگاه

خانواده شهر اصفهان، سال بیست و یکم - شماره پیاپی (۳۸ - شماره دوم - تابستان ۱۳۸۹

(۲۱) و (۲۰) و (۲۲) هدایت نیا، فرج الله نقد حکمیت در دعاوی خانوادگی از مقررات تا اجرا

(۲۴) توحید مفضل ص ۴ - کافی (ط-الاسلامیه) ج ۲، ص ۲۰۹، ح ۳

(۲۷) - (۲۸) - (۲۶) طرزی، عبد الرضا، بررسی جایگاه ستاد حکمیت در دادگاه های خانواده، سایت جام جم آنلاین شماره خبر:

(۳۰) دادگستری استان خوزستان، مجله تعالی حقوق (نشست های قضایی)، نشر هودیس، سال دوم، شماره ۱۲، ۱۳۸۶

(۳۲) گلدارد، دیوید، مفاهیم بنیادی و... کاربرد مهارتهای خرد در مشاوره فردی، ترجمه سیمین حسینیان، تهران، نشر کمال

تربیت

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

(۳۳) عروسی حویزی، ۱۴۱۲: ۴۷۹ و نیز ر.ک. به: حر عاملی، بی تا، ۹۴

(۳۴) انفال، ۷۲. - إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ... ؛ حجرات، ۱۰.

(۳۵) «مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ»؛ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، ج ۲، ص ۱۶۳، دار الکتب الإسلامية، تهران، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.

(۳۶) «مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا حَتَّىٰ أَخَذَ عَلَى أَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يَعْلَمُوا»؛ شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة، صالح، صبحی، ص ۵۵۹، هجرت، قم، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.

(۳۷) «إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فَرَضَ فِي أَمْوَالِ الْأَغْنِيَاءِ أَقْوَاتَ الْفُقَرَاءِ»؛ همان، ص ۵۳۳.

(۳۸) مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۳۱.

(۳۹) قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۵۱۷۷.

(۴۰) بحرالمحیط، ج ۳، ص ۲۴۳.